



דף שבועי

בס"ד

פרשת שמות, תשפ"ג, מספר 1503

רבו שמות האֶחָד וּמִכָּל רַמִּים נַעֲלִים

אפרים חזן

היטב בין פרשתנו לפרשת וארא: "וְאָרָא אֶל אַבְרָהָם אֵל יִצְחָק וְאֵל יַעֲקֹב בְּאֵל-שֵׁדֵי וּשְׁמֵי ה' לֹא נִוְדַעְתִּי לָהֶם" (שמ' ו:ג), כפי שביטא זאת רבי אברהם אבן עזרא באחד מפיוטיו:

אָמוּנְתָךְ יוֹדִיעוּ, / בְּלֵב אֶחָד כּוֹנְנִי,

בְּנֵי אֱלִים יִרְיעוּ, / בְּלֵי לְשׁוֹן יִשְׁנִי,

רַב טוֹבְךָ יִבְיעוּ / וְצִדְקָתְךָ יִרְנִי.

בְּלֵב טְהוֹר וְגוֹף נָקִי שֵׁם הַמְּפָרֵשׁ אַרְוִמֵם,

וְסוֹד שְׁבָעִים וּשְׁתַּיִם עָלַי כָּל שֵׁם אֲעַצִּימֵם,

רְאִשֵׁיהֶם וְא"ו ה"א וְא"ו וְאֶחְרֵיתֶם מ"ם וְא"ו מ"ם –

וּמְקָרָא שְׁלֹשָׁה פְּסוּקִים / בְּתוֹרַת אֵל יַעֲנִנִי.

רַבּוֹ שְׁמוֹת הָאֶחָד וּמִכָּל רַמִּים נַעֲלִים,

מֵהֶם שְׁמוֹת הַמְּקוֹם וּמֵהֶם שְׁמוֹת הַפְּעִלִים,

וְסוֹד אֶל"ף ה"א גְּלָה לְעֵנְיוֹ – וּמִכָּל הַעֲלִים,

וְסוֹד שִׁין ד"ל יו"ד – / לְאֹהֲבוֹ אֵב הַמוֹנְנִי.

הַשֵּׁם הָרַם אֲזַכּוֹרָה בְּלֵב יִרְא וְרוֹהֶה,

שְׁנֵי עוֹלָמִים נִבְרָאוּ בוֹ, כִּי נִבְרָאוּ גְבֵהִי

עוֹלָם נַעֲלָה בְּיוֹד ה"א וְעוֹלָם תַּחְתִּית בְּא"ו ה"א

אֲבָל לֹא נוֹכַל לְפָרֵשׁ / וְהַנְּשִׂמָה תִּבְיַנִּנִי.

הפרשות בתורה נקראות על שם המילה הפותחת המשמעותית, כך מ'בראשית' עד 'וזאת הברכה'. לכאורה זהו שם טכני, העולה באופן מקרי, ואולם אנו חשים כי שם הפרשה הוא מעין כותרת הכוללת את הנושא המרכזי. פרשת שמות והחומש כולו קרויים על פי המילה השנייה בפרשה 'ואלה שמות', הם 'שמות בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיִם' (שמ' א:א). רש"י, כדרכו בפסוקי הפתיחה בחומשים השונים, מוצא בשמות שנקבעו את ציון חיבתן של ישראל:

"וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמ' א:א), אף על פי שמנאן בחייהן בשמותן, חזר ומנאן במיתתן (אחר מיתתן), להודיע חבתן שנמשלו לכוכבים, שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם, שנאמר: "הַמוֹצִיא בְּמִסְפָּר צָבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא" (יש' מ:כו).

אם נתבונן לאורך הפרשה נראה שעניין השמות מרכזי בה. יש פרשנים שצינו דווקא את היעדר השמות בפסוק "וַיִּלְךְ אִישׁ מִבֵּית לְוִי וַיִּקַּח אֶת בֵּית לְוִי וַתִּהְיֶה הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בָּן" וְגו' (שמ' ב:א-ב), וראו בכך, כביכול, טשטוש הפרט לקראת בניית העם. מאידך הכתוב מציין את שמות המיילדות העבריות "אֲשֶׁר שֵׁם הָאֵחָת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשְּׁנִית פּוּעָה" (שמ' א:טו), ויותר מכך שמו המנומק של משה "כִּי מִן הַיָּמִים מִשִּׁיתָהוּ" (שמ' ב:י).

עניין השמות בפרשה עולה שוב בשאלתו של משה: "וְאֶמְרוּ לִי מַה שְּׁמוֹ מָה אֵמַר אֲלֵהֶם"? (שמ' ג:יג), ותשובת ה': "אֵהְיָה אֲשֶׁר אֵהְיָה... זֶה שְׁמִי לְעַלְמֵם וְזֶה זְכָרִי לְדוֹר דָּר" (שמ' יד:טו). עניין שמו של הקב"ה מקשר



משלשים ושתים נתיבות נודעו פלאות,

חכמה חקק מאז י-ה א-לְהי צ-באות,

בספר וספר וספור אגדתם נמצאות,

וברית יחיד באמצע / נמצא ובלשוננו.

ביאורים ומקורות

1. אמונתך יודיעו: על פי תה' פט:ג: "אודיע אמונתך בפי", ופירש ראב"ע: "ה' ואמונתו עד עולם אשיר". יודיעו: כל הנבראים כולם. יכוננו: על דרך "נכון פסאך מאז" (תה' צג:ב). 2. בני אלים: השמים וכל צבאם, וכפירוש ראב"ע לתה' כט:א; פט:ז. בני אלים יריעו: על פי איוב לח:ז "בְּרֶן יַחַד פּוֹכְבֵי בְקָר וַיְרִיעוּ כָּל בְּנֵי אֱלֹהִים", ופירש ראב"ע שם: "תנועתם היא רנתם ותרועתם". בלי לשון: אלא בעצם הופעתם ותנועתם, על דרך תה' יט:ב-ד. ישננו: יספרו ויחזרו ויספרו, על דרך: "וְשִׁנְנָתָם לְבַנְיָד וְדַבְּרַת בָּם" (דב' ו:ז). 3. רב... ירננו: על פי תה' קמה:ז. 4. בלב... ארומם: אף אני אמלא חובתי ואספר גדולת ה' המשתקפת בשמותיו הקדושים. בלב טהור: על פי תה' נא:ב. וגוף נקי: כנדרש לכל דבר שבקדושה. 5. וסוד... ושתיים: הן שבעים ושתיים האותיות של השם המפורש, העולה משלושת הפסוקים שבשמ' יד:ט-כא, שבכל אחד מהם שבעים ושתיים אותיות. וראו פירוש ראב"ע לפסוקים אלה. 6. ראשיהם: של שלושת הפסוקים הנזכרים: 'ויסעו' 'ויבא' 'ויט', כפי שפירש רש"י, סוכה מה ע"א: אני והו – בגימטריא: אנה ה', ועוד: משבעים ושתים שמות הן, הנקובים בשלש מקראות הסמוכין בפרשת ויהי בשלח: ויסע וגו' ויבא בין מחנה ויט משה את ידו, ושלשתן בני שבעים ושתים אותיות, ומהן שם המפורש" 7. ומקרא... פסוקים: הפסוקים הנזכרים. יעננו: ילמדנו על סוד שמו של הקב"ה. 8. רבו... נעלים: שמותיו של הקב"ה רבים ונעלים מכל רם ונעלה. האחד: ה' שהוא אחד ושמו אחד, על פי דב' ו:ד; זכ' יד:ט. 9. שמות המקום: שהקב"ה נקרא על שם המקומות בהם הוא שוכן: "רַכַּב בְּעַרְבוֹת" (תה' סח:ה), "יֵשֵׁב הַכְּרִבִּים" (שמ"א ד:ד), והשוו הכינוי "מקום" בלשון חז"ל. שמות הפעלים: שהקב"ה נקרא על שם הפעולות שהוא פועל, כגון: "יוצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ"

- 10-11. וסוד... המוננו: על פי שמות ו:ג: "וְאָרָא אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּאֵל שְׁדֵי וְשָׁמִי ה' לֹא נִודַעְתִּי לָהֶם". אל"ף ה"א: השם 'אהיה' שגילה הקב"ה למשה (ראו שמ' ג:יד) הקשור לשם הויה. לענינו: הוא משה, על פי במ' יג:11. ש"ן ד"ל י"ד: השם ש"ד" (ד"ל = ד"ת על פי הערבית). לאוהבו: כינוי לאברהם, על פי: "זרע אברהם אהבי" (יש' מא:ח). שנאמר לו: "אָנִי אֶל שְׁדֵי" (בר' יז:א). אב המוננו: אברהם, עליו נאמר: "וְהָיִיתָ לְאָב הַמּוֹן גּוֹיִם" (שם:ד). 12. השם הרם: הוא שם הויה. ורוהה: מפחד, על דרך: "אֶל תִּפְחָדוּ וְאֶל תִּרְהוּ" (יש' מד:ח). 13. שני עולמים: עולם שלמעלה ועולם שלמטה. בו: בשם הויה (ראו "ספר יצירה" א, יג). 14. עולם... ה"א: על פי בר"ר בראשית פרשה יב "ביה ה' צור עולמים בשתי אותיות ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו". 15. והנשמה: שהיא חלק אלוה ממעל. והנשמה תביננו: על פי: "וְנִשְׁמַת שְׁדֵי תְבִינִם", איוב לב:ח. 16. משלשים... נתיבות: שלושים ושתיים נתיבות החכמה האלוהית בהן נבראה ההויה עליהן מדובר ב"ספר יצירה". 17. חכמה... וספור: על דרך: "בשלשים ושתים נתיבות פליאות חכמה חקק יה ה'... ברא את עולמו בשלשה ספרים: בספר וספור וספור..." ("ספר יצירה" א, א). בספר: היא ההויה עצמה. וספר: רעיון הבורא שנתגלה ב'כתב' ב'ספר' (ראו פירוש ראב"ע לתה' יט:ב-ג). וספור: המשמעות ש'נרשמה' במעשה הבריאה והיא מתגלה לחוכמת האדם המתבונן. אגדתם: המבנה המאוגד, המחובר, של העולמות, על דרך: "וְאֶגְדָּתוֹ עַל אֶרֶץ יִסְדָּה", (עמ' ט:ו). 19. וברית... ובלשוננו: יסוד האחדות בעולם.

שמות הא-ל ותארו העסיקו מאוד את חכמי ימי הביניים. הם ביקשו לפרש משמעות כל שם משמות הבורא הנזכרים במקרא, ומה מייחד שם זה לעומת השמות האחרים, כפי שניתן ללמוד מן המאמר הרביעי בספר "הכוזרי". כך ראב"ע עושה בפירושו למקרא ובספריו השונים, בעיקר ב"ספר השם", וכך עשו הוגי הדעות לפנייהם ואחריהם. וכפי שביטא זאת ראב"ע בשירתו:

* אפרים חזן, פרופסור אמריטוס במחלקה לספרות עם ישראל וחבר האקדמיה ללשון העברית, ספרו "חן ונוף"




ושוב מתקשרים הדברים אל אברהם ואל הבטחת ה' "אל תירא אברם אנכי מגן לך" (בר' טו:א).

בצד שם "אהיה" שממנו, על פי ראב"ע, נגזר שם 'הויה', שנגלה לעניו, היינו למשה, מציין השיר את סוד שם 'ש-די' שנגלה לאברהם אבינו הוא אב המוננו, ובכך אנו מתקשרים לראשית פרשת וארא: "וְאָרָא אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב בְּאֵל-שֵׁי-דֵי וְשָׁמִי ה' לֹא נִוְדַעְתִּי לָהֶם" (שמ' ו:ג).

הפיוט החתום באקרוסטיכון 'אברהם' בנוי ממחרזות פתיחה קצרה בת שלושה טורים קצרים וקצובים ועוד ארבע מחרוזות בנות ארבעה טורים ארוכים המבקשים להכיל את עומס הרעיונות ועומקם. מתוך כך השיר ממעט בציורי לשון, ומסתפק בכינויים שכיחים: "עניו" למשה, "אב המוננו" לאברהם ובציור של צבאות השמים המהללים את ה' בעצם קיומם ופעולתם 'בלי לשון'. שכן התוכן כבד ורגיש בלאו הכי. השיר ספוג רעיונות של הגות ומחשבה המתחברים לפסוקי המקרא, לרעיונות קדומים ב"ספר יצירה" ולפרשנותו של ראב"ע עצמו למקרא.

למרות הנושא העמוק, השיר נותן לקורא מעין הצצה לעולם הנעלם של היחס בין אדם לא-ל דרך שמותיו, ולעולם הסוד שרק יחידים זוכים לו. העיצוב התבניתי, רמזי המקורות והאמירה הגלויה בלשון של פשט מחד גיסא וההסתרה והדגשת הסוד מאידך גיסא נותנים לקורא את התחושה כי גם הוא שייך ל'אנשי הלבב' בעלי החכמה, המבקשים אחרי רזי שמות הא-ל ומשמעותם, שכן בסוד השם סוד הא-להים.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן  יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

אחלי / לבִי שִׁיחָה / שם אֶל-בְּרָאוּ

בְּעָלִי / לֵב בְּקֶשׁוֹ רְזִי / הַשֵּׁם וּפְלֹאוּ

יַעֲלֶה / עַל נִיב אִישׁ חוֹזֶה / אֶהְיֶה קָרְאוּ

וְעָלִי / דָּתוֹ נִכְתָּב זֶה / זְכְרוּ וְזֶה שְׁמוֹ

ועניינו: מאחל אני ומייחל ללבי, משכן החכמה, כי יזכה להכיר ולהבין את שמות הבורא, שכן בעלי הלב, הם אנשי החכמה, שואפים להכיר את סוד השם ופלאיו, ובתוך כך עולה במחשבה השם "אהיה" שנאמר למשה בסנה, ועליו נאמר במפורש בתורה 'זֶה שְׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זְכָרִי לְדֹר דָּר' (שמ' ג:טו). לא יפלא אפוא כי עניין זה עולה בשירים שונים בשירת הקודש הספרדית, וביותר בשירי רבי אברהם אבן עזרא שהקדיש שירים מיוחדים לעניין זה. נקודת המוצא לנושא זה הם פסוקי פרשתנו שמות ג:יד-טו, ואכן, המחרזות המרכזית בפיוטנו מדגישה התגלות זו:

רְבוּ שְׁמוֹת הָאֶחָד וּמְכַל רְמִים נְעָלִים,

מֵהֶם שְׁמוֹת הַמָּקוֹם וּמֵהֶם שְׁמוֹת הַפְּעָלִים,

וְסוּד אֶלֶף ה"א גְּלָה לְעֵנִי – וּמְכַל הַעָלִים,

וְסוּד שִׁין ד"ל יו"ד – / לְאוֹהֲבוֹ אֵב הַמוֹנְנוּ

שם אל"ף ה"א שבו נתגלה ה' למשה בסנה, כלול באמירה "אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה" (שמ' ג:יד), ומאליה עולה השאלה: היש קשר בין חזיון הסנה הבורע לבין ההתגלות, השליחות או מצבם של ישראל? תשובות שונות ניתנו בעניין, ואנו נלך בעקבות רש"י האומר: "מתוך הסנה: ולא אילן אחר משום "עמו אנכי בצרה" (תה' צא:טו).

דבריו של רש"י מחזירים אותנו אל ההבטחה הגדולה ליעקב אבינו: "וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי הָאֵל-אֱלֹהֵי אַבְיָד אֶל תִּירָא מִרְדָּה מִצְרִימָה כִּי לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׁימְךָ שָׁם. אֲנֹכִי אֲרַד עִמָּךְ מִצְרִימָה וְאֲנֹכִי אֲעַלְךָ גַּם עֲלֶה" (בר' מו:ג-ד).

יופי שירת ר' מנדיל בן אברהם אבי זמרה" ראה אור בהוצאת מכון בן צבי.
** לע"נ: אמי מורתי פורטונה בת יסמינה, אחי יקירי יהודה בן פורטונה וחמי מורי מאיר בן גיטל זכר כולם לברכה. ימי הזיכרון של כולם בחודש טבת.
1 "כל אשר יוכל להתרצות", שירי הקודש של אברהם אבן עזרא, מהדורת י' לוי, כרך א, ירושלים תשל"ו, עמ' 93.